

„În prezența ei și-a găsit fericirea,
cu ajutorul ei și-a descoperit menirea.“

FRANCIS DARWIN

1

Mai bună decât un câine

„Dar ce s-a mai schimbat...”¹

Dr. Robert Darwin, în 1836, la întoarcerea fiului său,
Charles, din călătoria care durase cinci ani

În vara lui 1838, în locuința sa de pe strada Great Marlborough din Londra, unde stătea cu chirie, Charles Darwin trasa o linie la jumătatea unei coli de hârtie. Trecuseră aproape doi ani de când se întorsese în Anglia după incredibila sa călătorie în jurul lumii și în curând avea să împlinească 30 de ani. Venise momentul să ia o decizie. Sus, în partea stângă a hârtiei, scrisese „mă căsătoresc“, în partea dreaptă, „nu mă căsătoresc“, iar în mijloc, „aceasta este întrebarea“.²

Lui Charles îi era ușor să se gândească la motive ca să nu se căsătorească și să le adauge în partea dreaptă a foii.

A început prin a nota „libertatea de a merge oriunde îți dorești“. Lui îi plăcea să călătorească. Expediția sa durase aproape cinci ani, perioadă în care fusese naturalist la bordul lui *HMS Beagle*, o navă britanică de prospecțiuni. A suferit groaznic din cauza răului de mare de-a lungul călătoriei; a petrecut cât mai mult timp posibil pe uscat, explorând călare sau pe jos locurile și strângând o colecție de mii de piese, de la corali din Insulele Cocos-Keeling din Oceanul Indian, la

gândaci din Australia și o vulpe din Insula Chiloé, ce aparține de Chile. Acum locuia la Londra împreună cu asistentul său de pe *Beagle*, Syms Covington, „scripcar și băiat bun la toate în cabina de la pupa navei“. Charles îl învățase pe Syms să vâneze și să împăieze păsări și să-l ajute să înregistreze și să catalogheze exemplarele descoperite. Trăiau amândoi înconjurați de lăzi de lemn, butoaie și butoiașe, stivuite ordonat și pline cu numeroase comori aduse din Patagonia, Brazilia, Chile sau Țara de Foc: oase fosilizate, cochilii, pești conservați în alcool, mamifere în alcool, insecte, reptile și păsări în alcool, plante, roci, cadavre de animale și gândaci. Dacă și-ar dori să pornească într-o nouă expediție și să strângă alte asemenea exemplare? Cum ar mai putea face lucrul acesta dacă se căsătorea?

Mai departe, la rubrica „nu mă căsătoresc“, a scris: „alegerea societății și nimic altceva – conversație între bărbații educați din cluburi“.

Charles locuia pe strada Great Marlborough, la doar câteva case distanță de fratele său mai mare, Erasmus, și își petrecea o bună parte din timp alături de acesta și de grupul său de amici, intelectuali din care făceau parte istoricul și scriitorul Thomas Carlyle și soția lui, Jane, scriitoarea Harriet Martineau și vărul primar al fraților Darwin, Hensleigh Wedgwood. Obișnuiau să discute despre schimbările imense pe care le adusese industrializarea în Marea Britanie. Când Charles plecase în expediție, abia fuseseră date în funcțiune câteva trenuri, iar acum căile ferate împânziseră întreaga țară, ajungând în zone până atunci accesibile doar cu trăsura. Numărul sporit al fabricilor și uzinelor modificase foarte mult peisajul, iar orașele erau în creștere, așa cum, de altfel, erau și diferențele dintre bogați și săraci. Bogații beneficiau din plin de noua industrie și de expansiunea imperială a Marii Britanii. Săracii sufereau în mizeria pe care Charles Dickens o prezenta cu foarte multă iscusință în romanele sale în foileton. Erasmus și prietenii lui discutau deseori despre noile Legi ale Săracilor, care îi obligau

pe cei năpăstuiți să caute ajutor în așa-numitele adăposturi de lucru, și despre necesitatea reformelor sociale.

Și în ceea ce privește religia existau tensiuni în societatea britanică a secolului al XIX-lea. Hăbotnicii și contestatarii religiei provocau agitații, în timp ce membrii Bisericii Anglicane și unitarienii, precum familia Darwin, își puneau în mod discret propria credință sub semnul întrebării. Liber-cugetătorii, asemenea lui Eras și a prietenilor lui, făceau parte din elita societății britanice, iar lui Charles îi plăcea compania lor și se simțea stimulat de ea. Tocmai pentru că nu aveau prejudecățile epocii și erau liberali, Charles știa că putea discuta cu ei unele dintre ideile sale științifice radicale la care începuse să se gândească. Acest lucru conta de fapt pentru el, nu petrecerile, ceaiurile și chinuitoarele evenimente sociale, când oamenii îl asaltau cu întrebări nesfârșite despre călătoriile lui.

Însă nu toate aceste evenimente erau la fel de chinuitoare. Charles obișnuia să-și petreacă timpul cu trei dintre fetele familiei Horner care, de altfel, îi și făceau ochi dulci. Tinere, inteligente și educate, fetele se dovedeau promițătoare din punct de vedere intelectual. Ba chiar îi împărtășeau și interesul pentru istorie naturală, geologie și zoologie. Sora lor mai mare, Mary, se căsătorise deja cu Charles Lyell, un cunoscut geolog, cu care tânărul Darwin se împrietenise recent. Domnul Horner ar fi vrut să-i devină ginere, îl aprecia pe Charles Darwin și spera ca una dintre fetele sale să-l ia de bărbat. „De foarte multă vreme nu am mai întâlnit pe cineva cu atât de multe cunoștințe științifice”³, îi scria acesta fiicei sale, Mary. Iar Erasmus îl tachina uneori pe Charles numind-o pe doamna Horner „soacră”. Așa că problema căsătoriei era mai mult decât o simplă ipoteză.

Charles Darwin era într-adevăr „o partidă bună”. Înalt de aproape 1,80 metri, voinic fără a fi gras, Charles avea o statură athletică, iar după călătorie, își menținuse forma fizică bună. Conservator în ceea ce privește ținuta, urma moda epocii: redingotă, cămăși fine de in cu guler mandarin și joben. Avea

ochii cenușii, obraji rumeni și trăsături plăcute, însă nu era foarte mulțumit de forma nasului, care i se părea prea mare și borcănat. Provenea dintr-o familie respectabilă și bogată de englezi și avea un viitor promițător. Iar reputația îl preceda, cum se spunea. Din expediție, Charles îi trimisese mii de mostre și specimene fostului său profesor de la Cambridge, John Stevens Henslow. Unele dintre acestea îl făcuseră faimos în lumea cercetătorilor istoriei naturale încă dinainte de a se fi întors în Anglia. Printre aceste exponate deosebite se afla și craniul fosilizat al unui leneș uriaș terestru (*Megatherium*), pe care îl descoperise în Argentina „în poziție orizontală, îngropat în prundiș, cu falca superioară și molarii la vedere”⁴, după cum l-a descris Charles în primul său jurnal geologic. Remarcabila fosilă fusese prezentată la o întâlnire a Asociației Britanice pentru Progresul Științei din Cambridge.

Dacă ar fi fost să ia de soție pe una dintre surorile Horner sau pe altcineva, știa deja care i-ar fi fost obligațiile, în timp ce, dacă rămânea celibatar, ar fi avut mult mai multă libertate.

Pe jumătatea de foaie unde notase „nu mă căsătoresc” a adăugat și „nu voi fi obligat să vizitez rude și să mă obosesc cu orice fleac”. Își simpatiza fratele, surorile și verii din familia Wedgwood. Dacă însă i-ar fi fost antipatice rudele soției? Căsnicia cere atât de multe compromisuri. Vedea acest lucru la prietenii lui; mulți dintre ei se căsătoriseră în timp ce el fusese plecat.

Mergând pe stradă într-o zi, la scurtă vreme de la întoarcerea sa în Anglia, l-a zărit pe vărul său Hensleigh cărând într-o mână un prunc și în cealaltă o cutie rotundă. Hensleigh se căsătorise cu o verișoară în 1832, anul în care Charles pleca în voiaj. (Verii primari se căsătoreau deseori între ei în această epocă, în special cei din clasele sociale superioare.) Acum Hensleigh avea doi copii, iar Charles se îngrozea gândindu-se la toate responsabilitățile unui tată tânăr. Își dorea asemenea responsabilități? Reacția pe care i-a stârnit-o această întâlnire cu Hensleigh a fost atât de puternică, încât a devenit subiectul unor bârfe

de familie: Emma Wedgwood, sora lui Hensleigh, a descris amuzată într-o scrisoare către cumnata sa reacția lui Charles când a văzut cum fratele ei încerca să țină totul în echilibru.

Nu este deci de mirare că Darwin și-a continuat lista cu argumente împotriva căsătoriei, notând „cheltuielile și grijile pe care le aduc copiii – și mai ales certurile care pot apărea“. Nu îl îngrijora numai ideea că va trebui să-și sacrifice timpul și atenția, ci și faptul că, deși stilul lui de viață era foarte cum-pătat, nu va câștiga niciodată suficienți bani pentru o familie doar strângând gândaci și scriind despre corali. Știa că lipsa banilor duce la certuri. Și oare putea să suporte grijile care apar atunci când ai copii? Holera, o boală mortală, tocmai ce lovise Anglia pentru prima dată și, pe lângă asta, izbucneau tot felul de alte epidemii de tifos și scarlatină. Copiii se îmbolnăvesc și mor. Așa că, pe lângă grija banilor, ar fi avut și grija sănătății. Iar toate astea i-ar fi ocupat foarte mult timp. Aici se afla miezul problemei. A scris și a subliniat de două ori: „irosirea timpului“.

Munca îi ocupa lui Charles cea mai mare parte a zilei. În primul rând, trebuia să ceară ajutorul mai multor naturaliști experimentați pentru a putea analiza exemplarele aduse. Avea atât de multe și nu era expert în toate speciile de păsări ori în toate tipurile de oase sau de insecte. Dăduse deja fosilele de *Megatherium*, precum și cintezele, și sturzii zeflemitori aduși din Arhipelagul Galápagos. Avea însă numeroase alte colecții pe care voia să le distribuie specialiștilor de la muzee, apoi să-i roage sau să-i convingă să-i împărtășească opiniile lor. Ce se afla de fapt în acele colecții? Descoperise specii noi? Ce însemnătate aveau descoperirile lui?

Fiind celibatar, fără responsabilitățile unui bărbat căsătorit, Charles se putea întâlni cu acești experți, putea merge la întâlnirile oamenilor de știință și vizita muzee și biblioteci oricând dorea. Nu-și făcea griji că soția sau rudele acesteia îi vor face program.

Charles simțea că nu-și permite să irosească timpul. Către finalul expediției, primise veste de la una dintre surorile sale că Henslow și un alt fost profesor al său, Adam Sedgwick, arătau un interes deosebit pentru oasele pe care le trimisese în Anglia. Sedgwick îi lăudase peste măsură colecția și declarase că „numele lui Darwin va sta alături de marile nume ale naturaliştilor europeni”⁵. Charles s-a simțit măgulit de aceste vorbe și a decis să-și continue munca în științele naturii grație susținerii celor doi. Iată ce a scris la un moment dat: „Un om care își permite să irosească și-o singură oră încă nu a descoperit valoarea vieții.”⁶

Înainte de expediție, Charles fusese un colecționar tipic de specimene aparținând istoriei naturale. În Anglia secolului al XIX-lea, toată lumea – de la pastori până la adolescente – colecționa fluturi, flori și chiar animale împăiate sau oase fosilizate. Să iei aminte la lucrarea lui Dumnezeu era o pasiune nobilă, iar în unele cazuri putea deveni o vocație. Colecționarii încercau să strângă și să descrie cât mai multe dintre speciile create de Dumnezeu și sperau mereu să descopere noi specii de crabi, fluturi, cinteze sau ferigi. Iar dacă aveai noroc, noile specii pe care le descopereai puteau să-ți poarte numele. Câteva au fost numite după Charles Darwin, inclusiv o pasăre sud-americană asemănătoare unui struț (nanduul lui Darwin) și o specie de broască din Chile și Argentina, *Rhinoderma darwinii*.

Deși era mulțumit de colecțiile lui extinse, Charles avea niște aspirații mult mai mari când își privea fosilele. Contempla originea vieții. În timpul călătoriei pe mare, citind *Principii de geologie*, de Charles Lyell, și observând insulele deșertificate, stâncile masive și ascuțite și diferiți vulcani, a știut imediat că Lyell avea dreptate: Pământul nu fusese creat în anul 4004 înainte de Hristos, așa cum calculase arhiepiscopul James Ussher în 1658. Această dată, introdusă într-o Biblie autorizată, din 1701, era acceptată ca atare de foarte mulți oameni. Darwin însă era convins că Pământul se formase cu mult mai multă

vreme în urmă, ba chiar credea că *se găsea încă în plin proces de formare*. Odată ce și-a dat seama că planeta se modifică încontinuu, că referatul biblic al creației nu este o descriere fidelă a realității, mintea lui Charles s-a deschis către posibilitatea unei noi interpretări a creației în lumea plantelor și animalelor. Privind ceea ce adunase, a înțeles că specii noi apăreau și se transformau constant. Ideea evoluției sau a transmutației, cum era numită la acea vreme, era dezbătută și contestată de ani de zile. Însă către finalul călătoriei și ulterior în Anglia, cercetând exemplarele de păsări aduse din Arhipelagul Galápagos, în mintea lui Charles încolțiseră mugurii unei noi teorii care avea să explice această transmutație. Era convins de faptul că, dacă va avea posibilitatea să o formuleze corect, această teorie urma să schimbe modul în care lumea înțelegea creația. Trebuia să-și continue cercetările cu orice preț ca să rezolve problema. Cum ar fi putut să facă asta dacă s-ar fi căsătorit și și-ar fi întemeiat o familie? Marea sa misiune începuse deja și ei îi dedica foarte multe ore din zi.

Darwin obișnuia să țină un jurnal detaliat al cercetărilor și descoperirilor sale în mici caiete legate în piele, cu pagini din hârtie de calitate, din fibră de in. Pe primul dintre ele, un caiet cu coperte de piele maro și cu încuietoare metalică, îl începuse în iulie 1837. Pe paginile ușor gălbui își așternuse pentru prima dată ideile ascunse și revoluționare despre originea noilor specii de viețuitoare. Cercetând exemplarele pe care le avea în colecție, Charles începea să găsească dovezi care contraziceau opinia prevalentă cu privire la creație, și anume aceea că Dumnezeu zidise toate speciile de păsări, albine și gândaci în același timp și că de atunci n-au mai apărut altele. Unii oameni susțineau că fosilele erau dovezi ale faptului că Dumnezeu, nemulțumit de creația Sa, lovise lumea cu o serie de năpaste care au distrus toate ființele, pentru a lua creația de la început. Ideea lui Charles însă era foarte diferită; scria pagini întregi de observații, gânduri, idei și întrebări, care umpleau tot mai multe caiete, fiecare având o temă proprie și

fiind marcat cu câte o literă. Cum ar fi putut răspunde la toate întrebările care îi treceau prin minte – de la cele care vizau chestiuni practice, precum „Oare bufnițele, atunci când prind șoareci, îi transportă vii?”⁷, până la cele de tipul „Cât de dificilă este împerecherea dintre lup și câine?”⁸ – dacă ceda în fața responsabilităților zilnice impuse de căsnicie? Și-ar fi irosit vremea bătând străzile cu cine știe ce cutie într-o mână, în cealaltă ducând un bebeluș. Erau atâtea de scris pe jumătatea cu „nu mă căsătoresc” a paginii!

Așa că a adăugat: „nu voi putea citi seara – mă voi îngreșa în urma trândăvelii – responsabilitățile vor crea griji – voi avea mai puțini bani pentru cărți dacă vor fi mai mulți copii pe care va trebui să-i hrănesc”.

Cu toate acestea, a notat chiar pe lista cu dezavantajele căsniciei: „Însă prea multă muncă dăunează sănătății.”

Tot acolo a adăugat: „Poate soției n-o să-i placă Londra, iar în acest caz soarta îmi va fi izolarea, căderea în trândăvie și ratare.”

Nu știa sigur dacă îi plăcea Londra, oraș zgomotos și insalubru, cu vreme sumbră și aerul deseori încărcat din pricina smogului galben, provenit de la noile fabrici și de la sobele de încălzire care funcționau cu cărbune de proastă calitate. Deseori i se făcea dor de regiunea rurală din apropiere de Țara Galilor, unde copilărise. Se temea însă că traiul la țară îl va trage spre lenevie, ceea ce ar fi fost foarte rău pentru munca lui de cercetare. Nu dorea cu niciun chip să ajungă un trândav și un ratat. Pe de altă parte, riscurile astea existau și la Londra. Era cazul lui Erasmus, tip inteligent, dar care nu avea nici carieră, nici soție. Uitându-se la el, Charles știa că nu așa își dorea să ajungă.

Astfel s-a încheiat lista cu motive pentru a nu se căsători.

Pe jumătatea foi dedicate motivelor pentru a se căsători, Charles a început cu „copii (dacă dă Dumnezeu)”. Îndrăgea copiii. Îi plăcea să se joace cu ei și le observase felul de a fi. Într-unul dintre jurnalele sale secrete scria astfel: „Copiilor

le place foarte mult să se ascundă și să stea pitiți în tufișuri, iar prin asta se aseamănă porcușorilor care se fac nevăzuți când sunt oameni prin preajmă.”⁹

Privind copiii prietenilor și verilor săi, îi venea în minte nu doar analogia cu porcușorii, ci și cu „sălbaticii”, așa cum numeau englezii populațiile indigene de pe alte continente. De-a lungul expediției sale în jurul lumii, întâlnirile cu băștinașii fuseseră uimitoare și foarte edificatoare. Pe *Beagle* călătoriseră trei persoane din Țara de Foc, care trăiseră o vreme în Anglia. Fuseseră „civilizați”, în sensul că acum purtau haine occidentale și adoptaseră manierele și obiceiurile britanice. Însă atunci când nava a ajuns în Țara de Foc, mai mulți indigeni cățarați pe o stâncă ieșită deasupra apei „au sărit în picioare și, agitându-și veșmintele răpciugoase, au strigat puternic, răsunător”¹⁰. Purtau foarte puține haine. Unii dintre ei, între care și niște femei, erau complet goi. Aveau părul murdar și încâlcit și fețele pictate cu o dungă roșie de la o ureche la alta, pleoapele albe, ca de cretă, și linii negre trasate cu cărbune. În ciuda tuturor diferențelor, erau capabili să comunice cu englezii și puteau imita orice. Un indigen învățase să danseze vals, ceea ce-l impresionase pe Darwin. Timpul petrecut cu acești oameni l-a făcut să se gândească la ce fel de legături puteau exista între porci, copii, populațiile primitive și englezi. Erau indicii aici privitoare la teoria sa secretă.

Însă de această dată se gândea la copii din perspectiva unui potențial tată. I-ar fi plăcut să aibă propriii porcușori care să se pitească prin tufișuri.

Lui Charles Darwin îi plăcea să fie înconjurat de oameni. Avea prieteni apropiați și ținea la surorile și la fratele lui. Să aibă și o soție ar fi fost de bun augur. A continuat apoi lista motivelor în favoarea căsătoriei cu următoarea notă: „cineva care să-mi țină companie (și să-mi fie prietenă la bătrânețe) și care să se intereseze de soarta mea”.

Spera că soția lui va trăi o viață lungă, spre deosebire de mama sa, care murise în chinuri, probabil din cauza unei

infecții, atunci când Charles avea doar opt ani. Tatăl lui, deși medic de succes, cu multă experiență, nu reușise s-o salveze. Moartea ei îl îndurerase profund pe domnul Darwin. Charles abia dacă și-o mai amintea pe mama lui. Cu siguranță își dorea să găsească pe cineva care să se intereseze de soarta lui, dar pe care să o poată și iubi. A mai scris pe foaie: „obiect al afecțiunii și al răsfățului“.

Apoi a adăugat: „Oricum, o soție este mai bună decât un câine.“

Uneori lui Charles îi venea să spună că oamenii sunt mult mai dificili decât câinii. Iubea aceste patrupede încă din copilărie, iar ele îi întorceau afecțiunea. Când s-a întors din expediție, la început i s-a părut dificil să-și reia relația cu surorile și cu tatăl său. Se schimbase, iar ei nu păreau capabili să-l înțeleagă. Însă atunci când a ieșit în curte și a fluierat, câinele său (care nu prea era prietenos cu nimeni în afară de Charles) i-a ieșit imediat în întâmpinare, gata de plimbare, ca și cum trecuse abia o zi de când se văzuseră ultima dată, și nu cinci ani. De ce nu erau oamenii mai asemănători câinilor? Erau însă multe lucruri pe care câinii nu le puteau face, iar o nevastă era *oricum* mai bună decât un câine.

Alte motive pentru a se căsători: „sentimentul că ai un cămin și pe cineva care să aibă grijă de casă – șarmul muzicii și plăcerea taifasului în doi – toate astea fac bine la sănătate – însă...“.

Și din nou: „o groaznică irosire a timpului“. Prea multă muzică, prea multe discuții fără scop. Prea puțin timp rămas pentru cercetări. Gândul i-a fugit iar la fratele său, Erasmus. Deși era celibatar, acesta își petrecea timpul cu diverse femei – în general, soții ale altor bărbați – pe care le plimba cu trăsura și le scotea la cină în oraș. Apoi le aducea înapoi acasă la soții lor. Harriet Martineau nu era căsătorită și umblau tot felul de zvonuri despre ea și Erasmus. Însă acesta părea hotărât să rămână celibatar. Tatăl și surorile lui încercau să-i aranjeze

o întâlnire cu verișoara Emma Wedgwood, mai degrabă pentru a opri bârfele, deocamdată fără sorți de izbândă. Erasmus își trăia propria viață așa cum considera de cuviință, la fel cum ar fi putut face și Charles dacă avea să rămână celibatar. Cu toate acestea, scria el, „Doamne, este groaznic când te gândești că ți-ai putea trăi întreaga viață ca o ființă asexuată, doar muncind, muncind și nimic mai mult. Nu, așa ceva nu se poate. Imaginează-ți că ar trebui să trăiești mereu însingurat, într-o casă înnegrită de fum din Londra.“

Singur, în casa lui mizeră din Londra, Charles se gândea la dragoste și aventuri romantice și la tot ce aduceau acestea. Citea poezii de William Wordsworth și Samuel Taylor Coleridge – „Adevărata flacără a Iubirii se arată când Dorința s-a topit“¹¹. Umplea caietele cu note privind aspecte științifice ce țin de dragoste și cu cercetări despre reproducere și ereditate. Majoritatea curiozităților sale aveau legătură cu animalele, însă într-unul dintre caietele-jurnal, este vorba despre cel marcat cu litera B, Charles notase cu cerneală maro pe paginile cu linii de un verde pal: „La om se spune că există un instinct care face caracterele opuse să se atragă.“¹² Poate el și soția lui vor fi caractere opuse, însă apropiați unul de celălalt.

„Imaginează-ți o soție blândă care te așteaptă pe canapea, cu focul aprins în șemineu, cărți și, poate, muzică.“

Și apoi, mai târziu, în pat...

Lista de motive pentru a se căsători se încheia cu: „Compară această versiune a realității cu cea a existenței șterse în Great Marlborough“ – referindu-se la strada pe care se afla locuința sa, unde mergea la culcare singur.

Cele două liste păreau să fie oarecum egale. Însă lui Charles i se părea că descoperise mai multe motive pentru a se căsători decât pentru a rămâne burlac. Pe jumătatea stângă a foii, a înghesuit în partea de jos răspunsul la întrebare: „Mă căsătoresc. Mă căsătoresc. Mă căsătoresc. QED“.

QED, quod erat demonstrandum, este o expresie latinească ce înseamnă „ceea ce era de dovedit“. Își dovedise că trebuia să se căsătorească. Era o demonstrație teoretică, pe hârtie. Mai avea însă o teamă pe care nu găsisese tăria să o noteze. Era o problemă mult prea mare. Trebuia să o discute cu tatăl său.